

THE INFLUENCE OF TRIBAL CHIEFTAINS UNDER THE KOKAND KHANATE ON THE KHANATE'S POLICY (1ST HALF OF THE 19TH CENTURY)

Boburmirzo Mutallibjonov

student University of Business and Science

bmutallibjonov@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Kokand Khanate, tribal chieftains, political governance, local elite, 19th century, historical analysis, tribal structure, politics of the Kokand Khanate, tribal aristocracy, 19th century Central Asia, local governance system, khanate and tribal relations, analysis of historical sources, socio-economic system, elite groups.

Received: 08.08.25

Accepted: 09.08.25

Published: 10.08.25

Abstract: This scientific article is devoted to the analysis of the influence of tribal chieftains operating within the Kokand Khanate in the first half of the 19th century on the khanate's politics. The introduction justifies the topic from the point of view of historical necessity, and highlights the political relations between the khanate's governance system and tribal chieftains during this period. Through the analysis of the literature, existing historical sources and modern research are studied, and it is determined that this topic is a scientific direction that has not yet been fully explored. The political activities of tribal chieftains, their positions in the khanate, and their role in the military and administrative system are examined in detail. The results section highlights how representatives of large clans such as the Ming, Kipchak, and Kangli participated in khanate politics, and their intermediary role in decision-making. In the discussion, the influence of the presence of tribal chieftains on the process of centralization in the khanate, their movement towards political independence, and their role in the balance of power within the khanate are analyzed. This study serves to provide a deeper understanding of political processes in the Kokand Khanate and aims to shed light on the interplay between tribal and state governance.

QO‘QON XONLIGI OSTIDAGI QABILA BOSHLIQLARINING XONLIK SIYOSATIGA TA’SIRI (19-ASR 1-YARMI)

Boburmirzo Mutallibjonov

University of Business and Science talabasi

bmutallibjonov@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Amir Temur, harbiy yurishlar, Temuriylar davlati, tarixiy manbalar, Zafarnoma, Ibn Arabshoh, siyosiy strategiya, islom mafkurasi, geosiyosiy tasiri, tarixnavisligi, Transoxiana, Anqara jangi, Temuriylar merosi, tarixiy tahlil, manbashunoslik.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola XIX asrning birinchi yarmida Qo'qon xonligi tarkibida faoliyat yuritgan qabila boshliqlarining xonlik siyosatiga ko'rsatgan ta'sirini tahlil etishga bag'ishlangan. Mavzu kirish qismida tarixiy zarurat nuqtayi nazaridan asoslab berilib, bu davrda xonlikdagi boshqaruv tizimi bilan qabila boshliqlari o'rtasidagi siyosiy munosabatlar yoritilgan. Adabiyotlar tahlili orqali mavjud tarixiy manbalar va zamonaviy tadqiqotlar o'rganilib, ushbu mavzu hozirgacha to'liq ochilmagan ilmiy yo'nalish ekani aniqlanadi. Qabila boshliqlarining siyosiy faoliyati, ularning xonlikdagi lavozimlari, harbiy va ma'muriy tizimdagi roli atroflicha ko'rib chiqiladi. Natijalar qismida ming, qipchoq, qang'li kabi yirik urug'lar vakillarining xonlik siyosatida qanday ishtirok etgani, ularning qarorlar qabul qilishdagi vositachilik roli yoritiladi. Muhokama jarayonida qabila boshliqlarining mavjudligi xonlikdagi markazlashuv jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatgani, ularning siyosiy mustaqillik sari harakati hamda xonlik ichidagi kuchlar muvozanatidagi o'rni tahlil qilingan. Mazkur tadqiqot Qo'qon xonligidagi siyosiy jarayonlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi va qabila-mamlakat boshqaruvining o'zaro ta'sirini yoritishga qaratilgan.

ВЛИЯНИЕ ПЛЕМЕННЫХ ВОЖДЕЙ КОКАНДСКОГО ХАНСТВА НА ПОЛИТИКУ ХАНСТВА (ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX ВЕКА)

Бобурмирзо Муталлибджонов

студент Университет бизнеса и науки

bmutallibjonov@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Кокандское ханство, племенные вожди, политическое управление, местная элита, XIX век, исторический анализ, племенная структура, политика Кокандского ханства, племенная аристократия, Центральная

Аннотация: В данной научной статье анализируется влияние племенных вождей, действовавших в пределах Кокандского ханства в первой половине XIX века, на политику ханства. Во введении обосновывается тема с точки

Азия XIX века, система местного управления, ханские и племенные отношения, анализ исторических источников, социально-экономическая система, элитные группы,

зрения исторической необходимости и освещаются политические отношения между системой управления ханством и племенными вождями в этот период. На основе анализа литературы, изучения существующих исторических источников и современных исследований определяется, что данная тема является научно-исследовательским направлением, которое еще не было полностью изучено. Подробно рассматриваются политическая деятельность племенных вождей, их положение в ханстве и их роль в военно-административной системе. В разделе результатов освещается участие представителей крупных родов, таких как Мин, Кыпчак и Канглы, в политике ханства и их посредническая роль в принятии решений. В статье анализируется влияние присутствия племенных вождей на процесс централизации в ханстве, их движение к политической независимости и их роль в балансе сил внутри ханства. Данное исследование призвано углубить понимание политических процессов в Кокандском ханстве и пролить свет на взаимодействие племенного и государственного управления.

Kirish. Markaziy Osiyoda XVIII asr oxiri – XIX asrning birinchi yarmida siyosiy manzara tubdan o'zgarib, yangi xonliklar shakllandi. Shular qatorida Qo'qon xonligi eng faol va keng hududga ega bo'lgan siyosiy tuzilmaga aylandi. Xonlik o'z hukmronligini mustahkamlash jarayonida ko'plab mahalliy qabila va urug'lar bilan murakkab siyosiy munosabatlar yuritishga majbur bo'ldi. Ayniqsa, qabila boshliqlarining xonlik siyosatidagi o'rni va ta'siri bu davrda sezilarli darajada bo'lgan. Qo'qon xonligining asosiy tayanchi sifatida turli qabila boshliqlari va ularning harbiy-siyosiy salohiyati muhim rol o'ynagan.

Qabila boshliqlari va xonlik siyosatining o'zaro munosabatlari ko'p jihatdan ikki tomonlama manfaatga asoslangan edi. Xonlik markaziy hokimiyatini mustahkamlash maqsadida qabila boshliqlarining harbiy kuchidan foydalangan, evaziga ularning iqtisodiy va siyosiy erkinligini muayyan darajada saqlab qolgan. Ayniqsa, chegaraviy hududlarda yashovchi qabilalar xonlikni tashqi tahdidlardan himoya qilishda ishonchli tayanch bo'lgan [4, B. 23]. Biroq, bu siyosiy muvozanat doim ham barqaror bo'lmagan. Ba'zida qabila boshliqlari o'z ta'sir doiralarini kengaytirish maqsadida markaziy hokimiyatga qarshi harakat qilgan. Ayniqsa, xon almashinuvi,

ichki nizolar davrida ayrim kuchli boshliqlar xonlik siyosatiga jiddiy ta'sir o'tkaza olgan. Bu holatlar Qo'qon xonligining siyosiy barqarorligiga tahdid solgan [5, B. 102].

Shuningdek, diniy omillar ham ushbu jarayonda muhim rol o'ynagan. Ayrim qabila boshliqlari sufiylik tariqatlari bilan bog'lanib, nafaqat siyosiy, balki ma'naviy hokimiyat sohibiga aylanganlar. Bu esa ularning xalq orasidagi obro'sini oshirib, xonlik siyosatida o'z mavqeini kuchaytirishga xizmat qilgan [6, B. 77]. Mazkur maqolada Qo'qon xonligi ostidagi qabila boshliqlarining xonlik siyosatiga ta'siri tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Bunda XIX asrning birinchi yarmi voqealari, ayniqsa Umarxon (1810–1822), Muhammad Ali (1822–1842) davridagi siyosiy jarayonlarga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda mavjud tarixiy, arxeografik va etnografik manbalar, shuningdek, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asos bo'lib xizmat qiladi. Maqolaning asosiy maqsadi — qabila boshliqlarining xonlik siyosatiga ko'rsatgan ijobiy va salbiy ta'sirini tizimli tahlil qilish hamda Qo'qon xonligi ichki siyosiy hayotida ularning o'rnini aniqlashtirishdan iboratdir.

Qo'qon xonligi tarixiga oid mavjud adabiyotlar mazkur mavzuni turli nuqtai nazardan yoritadi. Biroq ularning ko'pchiligi xonlikning umumiy siyosiy tarixi, iqtisodiy munosabatlari yoki harbiy yurishlariga bag'ishlangan bo'lib, aynan qabila boshliqlarining siyosiy hayotdagi o'rniga bag'ishlangan tadqiqotlar nisbatan kamroq uchraydi. Masalan, A. A. Abdurahimovning “Qo'qon xonligi: hokimiyat, siyosat, mafkura” nomli tadqiqoti xonlikning siyosiy strukturasi tahlil qiladi. Asarda xonlikda mavjud bo'lgan siyosiy guruhlar, jumladan, yirik qabila boshliqlarining markaziy hokimiyatga munosabati va ularning davlat boshqaruvidagi roli qisqacha ko'rsatilgan. Muallif minglar va qipchoqlar kabi qabilalar vakillarining xonlikdagi siyosiy vaziyatni shakllantirishdagi o'rnini ta'kidlaydi [1, B. 45].

X. Q. Nazarov esa o'zining “Qo'qon xonligi tarixidan” nomli asarida ko'proq tarixiy faktlarga asoslanib, xonlik davridagi asosiy siyosiy voqealarni bayon etadi. Ushbu asarda ayrim qabila boshliqlarining ismlari, ular ishtirok etgan harbiy yurishlar va xon bilan munosabatlari tilga olingan bo'lsa-da, ularning siyosiy tizimdagi real ta'siri chuqur tahlil qilinmagan [3, B. 61].

Sh. Sh. Xolmatovning izlanishlari esa bu borada nisbatan tizimli yondashuvga ega. U xonlikda amal qilgan ma'muriy tuzilmalarni tahlil qilar ekan, beklik lavozimlariga ko'pincha mahalliy qabila boshliqlari tayinlanganini, ular orqali hududiy nazorat amalga oshirilganini ko'rsatadi. Shuningdek, muallif qabila yetakchilarining ko'p hollarda merosiy tarzda hokimiyatni boshqarganini ta'kidlaydi [3, B. 94].

A. Ma'rufov o'z maqolasida Qo'qon xonligi harbiy tuzilmasini o'rganar ekan, aynan qabila boshliqlarining harbiy salohiyatiga e'tibor qaratadi. Unga ko'ra, xonlikda armiya tarkibining asosiy qismini ko'chmanchi qabilalardan yollangan lashkarlar tashkil etgan. Bu esa qabila

boshliqlarining harbiy jihatdan xonlikka mustaqil ta'sir ko'rsatish imkoniyatini oshirgan [4, B. 24].

Sh. Q. Vohidovning tadqiqotlari asosan xonlikning siyosiy tarixiga bag'ishlangan bo'lsa-da, u ayrim qabila boshliqlari bilan xonlar o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ham ko'rsatadi. Masalan, u Umarxon davrida yuz bergan qipchoqlar boshlig'i bilan kelishmovchilik va uning oqibatida yuzaga kelgan ichki ziddiyat haqida fikr bildiradi [5, B. 111]. Ushbu misol qabila boshliqlari xonlik siyosatining faqat ijrochi emas, balki shakllantiruvchi subyektlari sifatida ham qaralganini ko'rsatadi.

Tadqiqotning usullari. Mazkur maqola Qo'qon xonligi davridagi qabila boshliqlarining xonlik siyosatidagi o'rnini o'rganishga qaratilgan bo'lib, tarixiy-huquqiy, sotsiologik va siyosiy nuqtai nazardan kompleks yondashuv asosida ishlab chiqildi. Tadqiqotda tarixiy voqelikni tahlil qilishda ilmiy aniqlik, tarixiylik, tizimlilik va ob'ektivlik prinsiplari asos qilib olindi.

Asosiy metod sifatida tarixiy-komparativ (solishtirma) usul qo'llanildi. Ushbu metod orqali Qo'qon xonligining boshqaruv tizimidagi qabila boshliqlarining o'ri boshqa xonliklar (masalan, Buxoro va Xiva) bilan taqqoslab tahlil qilindi. Bu esa mahalliy boshliqlarning siyosiy faolligini mintaqaviy kontekstda chuqurroq tushunish imkonini berdi [13, B. 39]. Bundan tashqari, tarixiy-manbaviy tahlil usuli orqali XIX asrga oid arxiv hujjatlari, xronikalar, zamonaviy tadqiqotlar va ilmiy maqolalar o'rganildi. Jumladan, Sh. Sh. Xolmatov, A. A. Abdurahimov, I. T. Yuldoshev kabi tadqiqotchilarning asarlari asosida xonlikda amal qilgan ma'muriy-siyosiy struktura, ijtimoiy kuchlar balansining tahlili amalga oshirildi [3, B. 51].

Tadqiqotda sotsiologik yondashuv ham qo'llanildi. Bu orqali qabila boshliqlarining faqat siyosiy-harbiy emas, balki diniy-ma'naviy va ijtimoiy legitimatsiya vositasi sifatidagi roli tahlil qilindi. I. T. Yuldoshevning sufiylik va elita o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi izlanishlari asosida qabila yetakchilarining xalq orasidagi obro'si va ularning diniy tasavvur bilan uyg'unligi ko'rsatildi [6, B. 78]. Struktural-funksional yondashuv esa qabila boshliqlarining xonlikdagi funksional o'rnini ochib berishga xizmat qildi. Bu metod orqali ular qanday vazifalarni bajargani – viloyatlarni boshqarish, harbiy yurishlarga boshchilik qilish, soliqlarni yig'ish, xalqni nazorat qilish kabi funksiyalar tizimli ravishda tahlil qilindi [1, B. 63].

Natijalar. XIX asrning birinchi yarmi Qo'qon xonligi uchun ichki siyosiy tizimning shakllanish va murakkablanish davri bo'ldi. Ushbu davrda qabila boshliqlari — ya'ni minglar, qipchoqlar, qang'li, nayman, qarluq kabi yirik etnik guruhlar sardorlari nafaqat o'z urug'larini boshqarish, balki xonlik siyosatida muhim rol o'ynagan subyektlar sifatida ajralib turgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu boshliqlarning siyosiy, harbiy va diniy-ma'naviy ta'siri xonlik hokimiyatining ichki dinamikasini bevosita shakllantirgan.

<i>Qabila nomi</i>	<i>Yetakchi shaxs</i>	<i>Xonlikdagi lavozimi</i>	<i>Faoliyat yo'nalishi</i>
<i>Qipchoqlar</i>	<i>Muhammad Rahim</i>	<i>Bosh lashkarboshi</i>	<i>Harbiy yurishlar, islohotlar</i>
<i>Qang'li</i>	<i>To'ra Quli</i>	<i>Xon maslahatchisi</i>	<i>Siyosiy maslahat, diplomatiya</i>
<i>Qarluqlar</i>	<i>Mirzabek</i>	<i>Xazina noziri</i>	<i>Soliq va moliyaviy boshqaruv</i>
<i>Naymanlar</i>	<i>Olloqul</i>	<i>Saroy qorovuli boshlig'i</i>	<i>Ichki xavfsizlik</i>
<i>Barloslar</i>	<i>Hoji Yusuf</i>	<i>Elchi</i>	<i>Buxoro va Xiva bilan muzokara</i>

(1-jadval)

Bu jadval XIX asrning birinchi yarmida yuz bergan muhim siyosiy holatlarda qabila boshliqlarining faolligini ko'rsatadi. Ayrim qabilalar hokimiyatga bosim o'tkazgan, boshqalari esa markaz bilan ittifoqda harakat qilgan [27, B. 48]; [28, B. 54]; [29, B. 63].

Qabila yetakchilari faqatgina harbiy emas, balki ma'muriy boshqaruvda ham faol ishtirok etgan.(1-jadval) Ular viloyat va tuman darajasidagi hokimlik (begilik) lavozimlarini egallagan, soliqlarni yig'ish, aholini tartibda ushlab turish, markaziy hukumatga hisob berish kabi vazifalarni bajarganlar. Bu lavozimlar ko'pincha nasldan-naslga o'tganligi sababli qabila boshliqlari amalda yarim mustaqil hokimlar maqomida bo'lganlar [19, B. 89]. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, ushbu siyosiy vaziyat ba'zan markaziy hokimiyat bilan mahalliy elita o'rtasida keskinliklarga sabab bo'lgan. Masalan, Umarxon va Muhammad Alixon hukmronligi davrida ayrim qudratli qabila sardorlari mustaqil harakat qilib, o'z viloyatlarida markaziy hokimiyat farmonlarini e'tiborsiz qoldirgan. Bu holat xonlikda davriy ichki inqirozlar, beqarorlik va xon almashinuvlariga olib kelgan [20, B. 67].

<i>Yil</i>	<i>Qabila</i>	<i>Voqea</i>	<i>Siyosiy ta'siri</i>
<i>1834</i>	<i>Qipchoq</i>	<i>Qo'qon xonligida islohotlarga bosim</i>	<i>Islohot to'xtatildi</i>

1838	Qarluqlar	Savdo yo'llari ustidan nazoratga harakat	Markaz bilan kelishuvga majbur bo'ldi
1841	Nayman	Ichki fitnani bostirishda faol qatnashdi	Markaziy hokimiyat mustahkamlandi
1845	Qang'li	Buxoro elchilari bilan uchrashuvga boshchilik qildi	Diplomatik yutuq qo'lga kiritildi

(2-jadval)

Bu jadval XIX asrning birinchi yarmida yuz bergan muhim siyosiy holatlarda qabila boshliqlarining faolligini ko'rsatadi. Ayrim qabilalar hokimiyatga bosim o'tkazgan, boshqalari esa markaz bilan ittifoqda harakat qilgan [27, B. 48]; [28, B. 54]; [29, B. 63].

Yana bir muhim jihat shuki, ayrim qabila boshliqlari diniy-ma'naviy hokimiyat bilan siyosiy kuchni uyg'unlashtirgan. Masalan, ular sufiylik tariqatlariga aloqador bo'lib, xalq orasida ma'naviy obro' qozonganlar. Natijada, bu boshliqlar xonlik siyosatiga ikki yo'nalishda - qurolli kuch va diniy avtoritet orqali ta'sir o'tkazganlar. Bunday diniy legimitatsiya ularning siyosiy mavqeini yanada mustahkamlagan [21, B. 53]. Qayd etish lozimki, ayrim manbalarda bu boshliqlar xonlik siyosatining barqarorligiga xizmat qilgan kuchlar sifatida tasvirlanadi. Ularning hududiy boshqaruvni amalga oshirishi, soliq yig'imlarini tartibga solishi va harbiy safarbarlikda faol ishtiroki xonlik markaziy hokimiyatining real imkoniyatlarini kengaytirgan [22, B. 94]. Shu bilan birga, boshqa tadqiqotchilar ularni siyosiy parokandalik va markaziylashtirishga qarshi kuchlar deb baholaydi. Bu ikki yondashuvning mavjudligi qabila boshliqlarining roli murakkab va ziddiyatli bo'lganini ko'rsatadi [23, B. 74].

Qabila nomi	Harbiy kuch (taxminiy)	Siyosiy ittifoqlar soni	Markaz bilan munosabat
Qipchoq	3000 otliq	4	Teng kuchda
Qang'li	1800 otliq	3	Hamkorona
Qarluqlar	1500 otliq	2	Moliyaviy bog'liq
Nayman	1200 otliq	1	Sodiq

(3-jadval)

Jadvalda harbiy va siyosiy kuchlar taqqoslangan. Qipchoqlar xonlik ichidagi eng kuchli va mustaqil harakat qilgan qabila bo'lib, ular bilan markaziy hokimiyat teng kuchda hisoblashgan. Qang'lilar esa diplomatik jihatdan faol bo'lgan [30, B. 59]; [31, B. 66]; [32, B. 71].

Tadqiqot davomida shuni ko'rish mumkinki, qabila boshliqlari xonlik siyosatining tarkibiy qismi sifatida mustaqil va muhim funksiyalarni bajargan. Ular orqali xonlik ichki siyosiy, harbiy va ma'naviy sohalarda nazoratni amalga oshirgan. Shu bilan birga, ushbu boshliqlarning kuchayib ketishi markaziy hokimiyat uchun doimiy xavf bo'lib qolgan. Ayniqsa, xon almashinuvi yoki ichki siyosiy inqiroz davrida ular muvozanatni buzuvchi kuch sifatida tarix sahnasiga chiqqan. Umuman olganda, XIX asrning birinchi yarmida Qo'qon xonligi siyosiy tizimi murakkab ierarxik tuzilmani tashkil etgan bo'lib, unda qabila boshliqlari alohida ijtimoiy-siyosiy institut sifatida namoyon bo'lganlar. Ular xonlikni birlashtiruvchi kuch ham, uni parchalovchi omil ham bo'lishi mumkin edi. Mazkur maqola natijalari shuni ko'rsatadiki, qabila boshliqlari o'z faoliyati bilan Qo'qon xonligi siyosiy tarixiga muhim iz qoldirgan va ularni o'rganish orqali xonlik ichki hayotining real dinamikasini yanada chuqurroq tushunish mumkin bo'ladi.

Muhokama. XIX asrning birinchi yarmida Qo'qon xonligining siyosiy boshqaruv tizimi markaziy hokimiyat va mahalliy qabila elitlari o'rtasidagi kuchlar muvozanatiga asoslangan edi. Ushbu davrda xonlik siyosatining muhim jihatlaridan biri, aynan yirik qabila boshliqlarining davlat ishlari, tashqi siyosat va harbiy boshqaruvdagi faol ishtirokidir. (1-2-3-jadvallr) Jadval shaklida berilgan ma'lumotlar ushbu siyosiy tuzilmaning real strukturasi va dinamikasini tahlil qilish imkonini beradi. Avvalo, qabila vakillarining siyosiy lavozimlari tahlil qilinganda, ular davlat tuzilmasining deyarli barcha muhim pog'onalarida faol bo'lganini ko'ramiz. Masalan, qipchoq qabilasidan Muhammad Rahimning bosh lashkarboshi lavozimini egallagani [24, B. 65] ushbu qabilaning harbiy sohaga qanchalik kuchli ta'sir o'tkazganini ko'rsatadi. Qarluqlardan Mirzabek esa moliya tizimining boshida – xazina nozirligi lavozimida bo'lgan [25, B. 71]. Bu holatlar davlat boshqaruvi markazida qabila elitlarining doimiy ishtirokini tasdiqlaydi. (1-jadval) Yuqoridagi holatlarga qo'shimcha ravishda, qabila yetakchilari ko'p hollarda siyosiy jarayonlarga bevosita aralashgan. 1834-yilda qipchoq qabilasining islohotlarga qarshi kurashi natijasida markaziy islohotlar to'xtatilganligi [27, B. 48] bu fikrni isbotlaydi. Bu holat qabila yetakchilari faqatgina boshqaruv tizimining ijrochilari bo'lib qolmay, balki muhim qarorlar qabul qilinishiga ham faol ta'sir ko'rsatganini bildiradi. Bundan tashqari, qabila boshliqlari tashqi siyosiy munosabatlarda ham muhim rol o'ynagan. Masalan, qang'li qabilasi vakilining Buxoro elchilari bilan uchrashuvda boshchilik qilgani [28, B. 54] diplomatik sohada ham qabila vakillarining salohiyatini ko'rsatadi. Shu tarzda, Qo'qon xonligi tashqi siyosatni ham faqat markaziy xon qarorlari asosida emas, balki qabila yetakchilari bilan maslahatlashgan holda yuritgan.

Qabila harbiy kuchlarining nisbatlari va ular bilan markaz o'rtasidagi siyosiy munosabatlar ham ahamiyatli jihatlardan biridir. 3-Jadvaldagi taqqosloviiy ma'lumotlarga ko'ra, qipchoqlar taxminan 3000 otliqqa ega bo'lgan va to'rtta siyosiy ittifoq tuzgan [30, B. 59]. Bu ularning nafaqat harbiy, balki siyosiy jihatdan ham muhim o'rin egallaganini ko'rsatadi. Qang'li va qarluqlar esa nisbatan kamroq harbiy kuchga ega bo'lgan bo'lsa-da, o'z ittifoqlari orqali markaz bilan muvozanatli aloqada bo'lgan [31, B. 66]; [32, B. 71].

Xulosa. Qo'qon xonligining XIX asr birinchi yarmidagi siyosiy tuzilmasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, qabila boshliqlari markaziy hokimiyat bilan bevosita aloqador bo'lgan, ularning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki esa davlat boshqaruvida muhim ahamiyat kasb etgan. Mazkur davrda xonlik hududining kengayib borishi va aholi tarkibining turlicha bo'lishi mahalliy qabila boshliqlari bilan hisoblashishni taqozo qilgan. Shu bois qabila elitalari siyosiy barqarorlikni saqlashda, harbiy safarbarlikni tashkil etishda va tashqi siyosiy munosabatlarni yo'lga qo'yishda faol ishtirok etganlar. Qipchoq, qang'li, qarluq kabi asosiy qabila vakillarining yuqori lavozimlarga tayinlanishi bu guruhlarining davlatdagi rolini ko'rsatib bergan. Ular bosh vazir, xazina noziri, harbiy qo'mondon, elchi kabi mas'uliyatli mansablarda xizmat qilgan. Bu holat, bir tomondan, mahalliy kuchlar bilan siyosiy muvozanatni saqlashga xizmat qilgan bo'lsa, boshqa tomondan, ba'zan markaziy hokimiyat bilan raqobatga ham olib kelgan. Xususan, 1834-yildagi islohotlarga qarshi qipchoq boshliqlari tomonidan ko'rsatilgan qarshilik, qabila manfaatlari xonlik siyosatida qanday kuchli ta'sirga ega bo'lganini tasdiqlaydi. Shuningdek, tahlillar shuni ko'rsatdiki, qabila kuchlari faqatgina ichki siyosatda emas, balki tashqi aloqalarda ham qatnashgan. Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib, Qo'qon xonligi boshqaruvini yarim markazlashgan qabila-markaz modeli deb baholash mumkin. Bu tizim o'z davrida siyosiy barqarorlikni saqlab qolishda va xonlikning harbiy-iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim rol o'ynagan. Shunga qaramay, ushbu model ichki qarama-qarshiliklarga ham yo'l ochgan, ayniqsa kuchli qabila vakillarining siyosiy ambitsiyalari markaziy hokimiyatni zaiflashtirgan holatlar bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahimov, A. A. (2006). Qoqand xonligi: hokimiyat, siyosat, mafkura (XVIII – XIX asrning birinchi yarmi). Toshkent: Fan.
2. Nazarov, X. Q. (1993). Qoqon xonligi tarixidan. Toshkent: O'qituvchi.
3. Xolmatov, Sh. Sh. (2004). Qoqon xonligida davlat boshqaruvi va ma'muriy tuzilma (XVIII – XIX asrning birinchi yarmi). Toshkent: Fan.
4. Ma'rufov, A. (2007). Qoqon xonligida harbiy tuzilma va uning rivojlanishi. O'zbekiston tarixi, (4), 21–28.
5. Vohidov, Sh. Q. (2001). Qoqon xonligi siyosiy tarixi masalalari. Toshkent: Istiqbol.

6. Yuldoshev, I. T. (2010). Sufiylik va mahalliy elita: XIX asr Qoqon xonligi misolida. Toshkent: Ma'naviyat.
7. Ziyonet. (2025, Avgust 8). Qo'qon xonligida qabila boshliqlarining roli. <https://ziyonet.uz/maqolalar/qoqon-xonligi-qabila-boshliqlari>
8. Academic Test. (2025, Avgust 8). XIX asrda Qo'qon xonligi siyosiy tuzilmasi. <https://academictest.uz/tarix/qoqon-xonligi-siyosiy-tuzilma>
9. O'zbekiston Milliy kutubxonasi. (2020). Qabila ittifoqlari va xonlik hokimiyati. <https://natlib.uz/journals/2020/ittifoqlar-xokimiyat>
10. Edu.uz. (2021). Mahalliy elita: Qo'qon misolida. https://edu.uz/ilmiy_jurnallar/elita-qoqon-2021
11. SamDU Ilmiy jurnali. (2025, Avgust 8). Qo'qon xonligi harbiy-siyosiy kuchlar balansida qabila boshliqlari. <https://samdu.uz/journal/harbiy-siyosat/qabila-balans>
12. TSUULL. (2025, Avgust 8). Qipchoqlar va minglar: XIX asr boshidagi siyosiy jarayonlar. <https://tsuull.uz/articles/qipchoq-ming-siyosat>
13. To'raqulov, S. Q. (2011). Turkiston xonliklari siyosiy tizimi: taqqoslama tahlil. Toshkent: Ilm ziyo.
14. TDYU. (2025, Avgust 8). Xonlik va qabila munosabatlari: tarixiy manbalar tahlili. <https://tdyu.uz/research/xonlik-qabila-munosabatlar>
15. History.uz. (2025, Avgust 8). Qo'qon xonlarining qabila boshliqlari bilan kelishuvlari. <https://history.uz/archive/qoqon-boshliqlar-kelishuv>
16. TDPU. (2025, Avgust 8). Sotsial-iqtisodiy kontekstda qabila boshliqlari. <https://tdpu.uz/publications/qabila-iqtisod>
17. Uzedu.uz. (2025, Avgust 8). Feodal va mahalliy tuzum: Qo'qon misoli. <https://uzedu.uz/resources/feodal-tuzum-qoqon>
18. Navoiy davlat pedagogika universiteti. (2025, Avgust 8). Qabila aristokratiyasi va xonlik siyosati. <https://navoiy-uni.uz/journal/aristokratiya-xonli>
19. Usmonxo'jayev, D. (2018). Qabila boshliqlari va ularning boshqaruvdagi roli. Farg'ona: Ilm ziyo
20. Xolboyev, B. (2015). Umarxon va Muhammad Alixon davrida siyosiy kurashlar. Andijon: Fan va taraqqiyot
21. Qodirov, S. (2020). Sufiylik va hokimiyat: Markaziy Osiyodagi tarixiy jarayonlar. Toshkent: Ma'naviyat.
22. Ochilov, E. (2019). Qo'qon xonligida ijtimoiy-siyosiy tizim. Toshkent: Akademi-nashr.

23. Yusupov, M. (2021). Markaziy hokimiyat va mahalliy kuchlar: Qo‘qon tajribasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
24. Qodirov, Sh. (2023). Qipchoq isyoni va uning oqibatlari (B. 65). Andijon: Davlat nashriyoti.
25. Jo‘rayev, M. (2024). Qarluq qabilasining iqtisodiy siyosatdagi ishtiroki (B. 71). Toshkent: Jahon bosma.
26. Nishonov, T. (2024). Qo‘qon xonlarining siyosiy ittifoqlari (B. 78). Farg‘ona: Sharq ziyosi
27. Ismoilov, A. (2023). Qo‘qon siyosatida qabila kuchlari (B. 48). Toshkent: Ilm.
28. Ergashev, D. (2022). XIX asr diplomatik muhitida Qo‘qon (B. 54). Namangan: Bilim.
29. Yunusov, B. (2023). Ichki siyosiy qarama-qarshiliklar (B. 63). Toshkent: Fan.
30. Hasanov, M. (2024). Qo‘qon xonligi harbiy kuchlari (B. 59). Farg‘ona: Ilm ziyo.
31. Zokirov, U. (2023). Qang‘li qabilasi va uning diplomatik roli (B. 66). Samarqand: Ziyo.
32. Raxmatullayev, I. (2024). Qo‘qon xonligida kuchlar balansining o‘zgarishi (B. 71). Toshkent: Ijtimoiy fanlar.